

Český člověk – člověk houbařský (České obrazy hub mezi vědou a uměním)

Ve srovnání s jinými Evropany jsou Češi národem houbařů. Ročně houby přilákají do lesa sedm lidí z deseti a proto devadesát procent zkonsumovaných hub jsou u nás houby v přírodě rostoucí. V evropských zemích, kde má příprava hub tradici, jako jsou severské země, Nizozemsko či Británie, volný sběr v zamlženém lese téměř neexistuje, téměř výhradně jsou konzumovány pěstované houby. Češi naopak s mystickým leskem v očích vyrážejí brzy ráno, mají svá místa, a často sbírají

to, co by cizinci stoprocentně považovali za naprosto nejedlé exempláře. Je to bizarní a zároveň spiklenecký akt sdílené lesní svobody společně s dobrodružstvím plným houbařské nevyzpytatelnosti a překvapení.

Jenže tato potřestěnost má u nás navíc dlouholetou tradici. To se týká přípravy pokrmů z hub i sběratelské osvěty, o niž se zasloužila celá řada výjimečných vědců a ilustrátorů, kteří konstituovali českou mykologii už během 19. století. Až do 19. století totiž nebyl v Evropském kontextu původ hub zcela jasný a jejich různorodost, styl výskytu i v té době nepochopitelný způsob rozmnožování, evokovaly nejrůznější pověry a výmysly. Na počátku 19. století na základě bádání Piera Antonia Micheliho o výtrusech, René Joachima Dutrocheta o podhoubí a Carla von Linné o třídění vznikla samostatná věda o houbách – mykologie. Klasifikaci samostatné skupiny organismů - hub učinili nizozemský lékař Christian Hendrik Persoon a švédský botanik Elias Magnus Fries.

Houby jsou báječnými výtvarnými objekty a v mnohých muzeích můžeme obdivovat jejich vědecké preparáty, ať jde o sušené stélky a plodnice v herbářích, sbírky velkých plodnic, zejména chorošů a břichatkovitých hub, tekutinové preparáty či sádrové, voskové, dřevěné a sádrové modely velkých hub. Mimořádně zajímavým výtvarným světem je zobrazování hub v odborných knihách (rytinami, kresbami, akvarely, kvaši či fotografiemi), které má u nás silnou tradici a zdá se, že také kvalita mykologické ilustrace by mohla být jedním ze zdrojů českého nadšení pro houby.

První významnou osobou v české mykologii byl kustod Národního muzea českého August J. C. Corda (1809 - 1894), mykolog a paleontolog německého původu, který studoval třeba i trilobity a podle něhož byly označeny výtrusorodé rostliny permu (Cordaites). Jeho největší mykologická díla nejsou ještě atlasy sbíraných hub, nýbrž jsou to pojednání o drobných mikroskopických houbách - „*Icones fungorum hucusque cognitorum*“ a „*Prachtflora europäischer Schimmelbildungen*“, první s 20 černobílými, druhá s 25 ručně kolorovanými litografickými listy. Tabule vydané kolem poloviny 19. století v Praze odstartovaly českou podobu vědeckého zobrazování hub, fascinující výtvarnou oblast mezi vědou a uměním.

Po Cordovi následovali botanik Filip Maxmilián Opiz a lékař a přírodovědec Julius Vincenc Krombholz. Filip Maxmilián Opiz (1787 - 1858) založil v Praze výměnný ústav, který byl závažným přelomem v rozvoji botaniky v Čechách a Vincenc Julius Krombholz (1781 - 1843), lékař a rektor Karlovy univerzity v Praze, který prováděl rozsáhlé pokusy s jedovatými houbami, se stal autorem prvního mykologického atlasu v Čechách - *Naturgetreue Abbildungen und Beschreibungen der essbaren, schädlichen und verdächtigen Schwämme* (Praga, 1831-1846). Ze spisu vyvolaného několika případy otrav houbami, jež měl Krombholz jako soudní lékař příležitost pozorovat, vznikl nakonec nákladný projekt v obrazné části naplněný 76 litografickými tabulemi cca 38 x 48 cm velkými, které pozoruhodným způsobem předváděly až 20 hub v promyšlené kompozici na jediném listu. Ve své době šlo o atlas svými výtvarnými kvalitami nedostižitelný a náležitě zároveň mezi základní práce pojednávající o soustavném studiu hub. Jan Svatopluk Presl (1791 - 1849), autor základu českého přírodovědeckého názvosloví, ve svém *Všeobecném rostlinopisu* (1846) popsal na dvě stovky druhů hub a jsou jim přiřazena také česká jména. Koncem 19. století ještě Josef Ladislav Čelakovský

přeložil praktickou příručku o houbách rakouského autora Bedřicha Viléma Lorinsera – *Sbírku nejdůležitějších jedlých, podezřelých a jedovatých hub* s barvotiskovými tabulemi (1881). Všechny tyto knihy s barevnými ušlechtilými tisky reprezentují pozoruhodnou úroveň tehdejšího empirického přírodopisného zobrazování se smyslem pro detail i barevnou uměřenost.

S příchodem nového století jako by se s vědeckými i užitnými pracemi o houbách v českém prostředí roztrhl pytel. Houbám se ve svých pracích věnuje také významný brněnský mykolog a fytopatolog František Bubák (1866 – 1925), který spolu s J. E. Kabátem vydával světově proslulé *Fungi imperfekti*. Pro praktického houbaře však měla tehdy daleko větší význam práce Jana Bezděka (1858 – 1915), který se vypracoval ve známého a uznávaného mykologa i v cizině. Velkou popularitu u pedagogů i široké veřejnosti získal pořádáním mykologických přednášek a kurzů a společně s akademickým malířem Václavem Luňáčkem (1867-1948) sestavili a vlastním nákladem vydali dvoudílný atlas: *Houby jedlé a jim podobné jedovaté* (1901, 1905). Pedagog Jan Bezděk vychoval řadu svých nástupců. Mezi nimi například profesora Jana Macků (1881 – 1964), který nejenže na počátku 20. století experimentoval s pěstováním lanýžů na Jižní Moravě, ale který také v roce 1924 vydal první určovací ilustrovaný klíč kapesní *Český houbař* (1913) s 253 barevnými a 39 černobílými obrazy na 80 tabulkách a později *Houby jedlé a jedovaté* (1949).

Na Bezděkovo dílo také navázal nejznámější československý mykolog František Smotlacha (1884 - 1956). Jeho gigantické dílo v oblasti popularizace houbařství a výzkumu jedlosti či nejedlosti hub uváděno za jednu z hlavních příčin toho, že Češi jsou dnes považováni za národ houbařů a provozují sběr hub v rozsahu, jaký nemá u žádného dalšího evropského národa obdobu. F. Smotlacha stál v roce 1912 u zrodu mykologického odboru České botanické společnosti, v roce 1919 založil Časopis československých houbařů a v r. 1921 Československou mykologickou společnost. Už jeho disertační práci byly *České houby hřibovité* (1909-11), následoval *Život našich hub* (1914-15), *Přehled hub* (1935) a mnoho dalších. Ve svém legendárním díle *Atlas hub jedlých a nejedlých* (1947), zveřejnil vynikající kolekci 78 hub reprodukováných s použitím barevné fotografie. Ve své době sloužila pro potřebu škol i jiných zájemců také kniha

nakladatelství I.L.Kobera *Atlas hub* přírodovědce a pedagoga Jana Johna (1850 – 1920) s 30 barevnými tabulemi.

Profesor Univerzity Karlovy Josef Velenovský (1858 - 1949) svých významných badatelských výsledků dosáhl zejména v oblasti mykologie a srovnávací morfologie rostlin. V Praze založil Botanický ústav a řídil tamější botanickou zahradu, od roku 1924 do roku 1931 byl redaktorem prvního českého vědeckého časopisu *Mykologie*. Houby začal soustavně studovat až ve svých 55 letech a vydal o nich tři práce, v tomto oboru hodnocené jako základní. Přestože byl znám jako zručný kreslíř, jeho *České houby I-V* (1920–22) jsou ilustrovány suše vědecky - realistickou černobílou fotografií a pérovkami. V jeho pozůstalosti jsou však k moha dalším druhům velmi výstižné nepublikované kresby tužkou. Karel Kavina (1890 – 1948), žák Velenovského a profesor botaniky, se po studiu rašeliníků a játrovek v roce 1917 začal také věnovat houbám (*Houby. Úvod do mykologie*, Praha 1918, *Atlas hub*, Praha 1926 s 24 tabulemi s barevnými

reprodukcemi v příloze, jež namaloval Otakar Zejbrlík). Konečně v roce 1946 vydal u B.Jandy společně s fotografem Františkem Tvrzem *Atlas hub* s 40 černobílými a 24 barevnými celostránkovými fotoobrazy, pořízenými na velký formát ve studiových podmínkách fotografického ateliéru. Atlas je obrazovým skvostem aranžované fotografie, kde monumentalita plodnic v nereálných světelných podmínkách z hub činí jakési univerzální virtuální a výtvarné objekty par excellence. Velice cenné jsou též kolekce akvarelů a tužkových studií hub evropsky proslulého mykologa Václav Melzera (1878 - 1968), který se zabýval studiem vyšších hub, jejich genetikou a taxonomií, zejména pak holubinek. Jeho jemné akvarelové ilustrace nalezneme nejspíše v knihách *České holubinky* (spoluautor J. Zvára) 1927 a v *Atlasu holubinek* 1945. Houbám je také věnováno významné místo v *Botanice speciální*, Praha 1937 mykologa, dendrologa, zakladatele arboreta brněnské lesnické fakulty Augusta Bayera (1882 – 1942).

V roce 1930 do Národního muzea nastoupil Albert Pilát (1903-1974), také žák Velenovského, který se mimořádně intenzívně a plánovitě ujal uspořádání skrovných mykologických herbářů, které začal rychle rozšiřovat a má trvalou zásluhu na tom, že Národní muzeum se stalo postupně středem zájmu všech našich vědecky pracujících mykologů. Po vědecké stránce byla velmi významná jeho práce na prvním svazku mykologicko-lichenologické řady *Flory ČSR*, které se pod vedením A. Piláta účastnili mnozí čeští a moravští mykologové. Velký úspěch měly také atlasy hub, které vydával ve spolupráci s vynikajícím malířem hub Otto Ušákem (1892-1957): *Naše houby* (Praha, 1950), *Naše houby II.* (Academia, 1959) *Atlas hub* (Praha 1961), *Kapesní atlas hub* (1962). Národní muzeum spravuje vzácnou sbírku mistrovských akvarelů Otto Ušáka, na kterých díky opakovanému vydávání úspěšných knižních titulů vyrostla celá poválečná generace českých houbomilů a zároveň se staly v zobrazování hub něčím podobným, čím jsou pro milovníky paleontologie práce Zdeňka Buriana (1905 – 1981). Po válce s Albertem Pilátem také významnou měrou spolupracoval slovenský malíř hub a mykolog Aurel Dermek (1925 – 1989), který v knihách *Naše houby* 1967, *Poznávejme houby* 1974 či monografii *Hříbovité houby* 1974 podobně jako Otto Ušák otevřel prostor pro současnou mykologickou ilustraci...

Psáno pro katalog k výstavě na zámku Klenová
Mezi zvířetem a květinou: motiv houby v současném umění
Galerie Klatovy / Klenová ve spolupráci s nakladatelstvím Arbor
vitae, 2008

© Pavel Jirásek